

Swinburne și idoli forului: câteva ipostaze ale revoltei

Roxana PATRAȘ

The paper entitled Swinburne and the Forum Idols. A Few Facets of Riot forwards a cluster of presumptions on the complex interactions between the Protestant religious ground and the new tenets of “art for art’s sake” within the specific frame of Algernon Charles Swinburne’s work. The main point is that, notwithstanding the optimist paradigm of general progress, the post-Romantic cultural context engenders queer relapsing Neoconservative ebbs such as the Oxford movement (lately known as “Tractarianism”) or the Pre Raphaelite movement (bestirred by the same academic community). Taking Swinburne as a case appropriate for our inquiry – as he revolved a consistent period of time round Dante Gabriel Rossetti’s circle – the essay fathoms into the veiled links between a “fleshy” school of poetry and the ascetic moods of the Anglican High Church.

1. Contextul socio-cultural victorian și moștenirea romantică

Candidat eligibil pentru titlul de *Poet Laureate* și succesori al lui Alfred Tennyson, Algernon Charles Swinburne putea fi considerat, înainte de nefericita și scandaloasă publicare a volumului *Poems and Ballads*, unul dintre „răsfațații” secolului victorian. Înzestrat cu reale calități de lider al generației sale, poetul își ratează însă ascensiunea și începe să fie șters treptat din conștiința publicului, astfel încât, spre sfârșitul vieții, chiar dacă va continua să scrie cu aceeași fervoare de „literator”, critica literară îl va neglija, împingându-l, condescendentă, în raftul al doilea. Cu toate că, la limita de jos a modernității, unele interpretări forțează latura experimental-inovatoare a operei febrilului scriitor, reperele romantice și felul în care scriitorul victorian se raportează la „canon romantic” deja constituit trebuie să ne rețină atenția măcar de dragul reconstituirii unui context socio-cultural: astfel, marcat de vizionarismul austerului autor al „manuscriselor iluminate” (dar și de umorul subtil al lui Blake – căci cine spune că profeții nu au umor?) dar și de discursivitatea detunător-retorică a unor Hugo sau Byron (pe care îl iubea cu o ură neîmpăcată, nepierzând niciun prilej să sublinieze superioritatea lui Shelley), Swinburne nu este numai un om al tranziției între romantism, decadentism și modernitate timpurie, ci și creuzetul mai multor „romantisme”.

În ciuda divergențelor legate de definirea termenului „romantism”, majoritatea cercetătorilor fenomenului au pus accent pe următorii termeni cheie:

a. **secularizare și raționalizare** a interpretării noțiunii de sacru, în contextul relației conflictuale, „anxioase”, între epocile literare. Aici nu putem eluda infuzia umoristic-cabalistă a lui Harold Bloom în *The Visionary Company: A Reading of English Romantic Poetry* sau din volumele următoare, construite pe intuițiile de

lectură ale primelor lucrări despre romantism (*The Ringers in the Tower: Studies in Romantic Tradition, Poetry and Repression: Revisionism from Blake to Stevens; Canonul occidental; Anxietatea influenței*);

b. **naturalizare a supranaturalului** și acomodarea unor principii mai vechi într-o „minunată lume nouă” prin înlocuirea exegezei biblice cu exegeza personalității (*creative autobiography*). Teoria îi aparține lui M. H. Abrams (profesor al lui Harold Bloom) care sesizează, încă de la publicarea volumului *The Mirror and the Lamp: Romantic Theory and the Critical Tradition* că, în lipsa unei cunoașteri profunde a transcendenței se instituie o formă „îmblânzită”, imanentă de divinitate, mai ușor de explorat în ființa omului sau ființa naturii.

c. **teribila simetrie** între ceea ce a fost și ceea ce va veni, între personalități ori fenomene etc., așa cum postulează gândirea geometrică și, în fond, romantică, a lui Northrop Frye, de la fulminantul debut în *The Fearful Symmetry*, trecând prin *The Anatomy of Criticism* și culminând în *The Great Code: The Bible and Literature*. Și aici putem accepta că este vorba despre un sistem de gândire gemelară, autoreflexivă, o paradigmă închisă inspirată de linearitatea metanarațiunii biblice.

Am ales cele trei versiuni critice, aprofundate prin sondarea fenomenului artistic al secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, pentru că cei trei „filosofi ai culturii” sînt la bază exegeți ai romantismului englez (adevărat izvor de inspirație și speculație teoretică), mai apoi curajoși cercetători ai unor forme mentale, avansînd scheme și prezumții cu privire la anatomia și fiziologia literaturii în general. Merită cercetat în ce măsură cei trei autori se lasă impresionați de propriul lor obiect de studiu (romantismul), îngrădindu-l în viziuni post hegeliene, structurante, eliminînd hazardul din concepția lor și sacrificînd cazurile izolate. Cele trei versiuni se pun totuși de acord în cel puțin o privință: adevăratul punct de pornire îl reprezintă o anumită schimbare la față a creștinului și creștinătății. Tot în romantism se produce ceea ce s-ar putea numi „îmblînzirea” creștinismului (și a „teismului” dogmatic) prin: 1. convertirea sa într-un crez estetic (în decadentism); 2. transformarea sa într-un model societal (succesul internațional al lui Marx și erupția umanitarismelor socialiste); 3. metamorfoza discursului și simbolismului religios într-unul eminent politic (stîngismul sfîrșitului de secol este dublat de credința utopică într-o republică ideală, materializată în idealurile naționalist pașoptiste și culminînd cu ferocitatea naționalismului popular nazist). Epocă de mari prefăceri, romantismul se nutrește așadar, dintr-un avînt progresist, grefat pe un nestăvilît optimism ontologic: dincolo de dramele și ezitățile sale individuale, romanticul știe că lumea trebuie să se schimbe. În ciuda exploziei socialist-constructiviste de la începutul secolului al XIX-lea, următoarea paradigmă (e vorba de victorianism), mai pregnant industrialistă și consumistă – ca orice fenomen postcreator alexandrin (postromantic) – pare suficient de marcată de reculul tradiționalist, neoconservator, de oboseala formelor noi și atașamentul față de formele Vechiului Regim.

2. Două recidive neoconservatoare și lumina stinsă a Vechiului Regim

Contextul cultural englez (dar și german) devine scena unor bizare lupte religioase, reprezentate de o schismă adîncă în interiorul lumii protestante. În ciuda

simplificării ceremonialului, a acomodării transcendentului cu imanentul și a clarificării relației omului cu Dumnezeu personal, o parte a lumii protestante manifestă dorința retrogradă de a se întoarce la marele trunchi ritualic catolic. Așa apar (în Germania și Anglia) mișcările „bisericii înalte” (sau „protestantismul înalt” – High Church Anglicanism; Neo-Luteranism) care predicau întoarcerea la ceremonialul liturgic catolic și insistau asupra reluării legăturii cu tradiția. Reprezentanții bisericii anglicane înalte (sau a așa-numitei „mișcări tractariene”) se considerau urmașii bisericii de la Roma, adică una dintre cele trei ramuri ale catolicismului, alături de ortodoxie. Mulți dintre predicatorii înfocați ai mișcării tractariene s-au și convertit pentru a demonstra validitatea crezului lor (cazul lui John Henry Newman¹ provoacă multe dezbateri în epocă). Alții, respinși de marea masă a moderaților (biserica anglicană „de jos” sau *Low Anglicanism*), au ajuns să-și împrăștie înțelepciunea prin periferiile murdare ale marilor orașe, pentru că în parohiile înființate prin decrete regale nu erau primiți. Paradoxal, ideile retrograde ale „tractarianismului” „High Church” au prins la clasele inferioare, în sînul cărora s-a și reconvertit ideologic destul de repede în utopii protosocialiste.

Dar tractarianismul nu prinde numai la pleava periferiilor, ci și la înșii însetați de forme simbolice, ceremoniale sau ritualizate – adică la complicatul popor al artiștilor. În sînul poezilor, neoconservatorismul „tractarian” se transformă într-o adevărată revoltă împotriva establishmentului politic (monarhia vs. republicanism) sau cultural (idilismul vs. discursul profetic). Prerafaelitismul sau „rossettismul” – așa cum s-a făcut deja distincția în studiile de specialitate (John A Cassidy, 1964: 45) – reprezintă o formulă estetică neoconservatoare, care în ciuda filiațiilor decadente (crezul „artei pentru artă” rămîne un bun e import!), se dezvoltă în paralel cu recrudescența conservatorismului religios anglican.

Nu e un secret că personalitatea creatoare swinburniană e încurajată de temperatura înaltelor idealuri rossettiene. În studenție, cînd se apropie de neconvenționalii plasticieni aciuși sub cupolele bibliotecii de la Union Hall, Oxford, (înclinați spre experimentarea transindividuației, cei trei pictori își semnav tablourile cu un misterios PRB – *Preraphaelite Brotherhood*), Swinburne face deja figură de puști alienat, retractil dar și însetat de cauze în steagul cărora să se înfășoare. În doar cîteva luni, devine un fel de mascotă a cercului prerafaelit și e numit cu simpatie, datorită impresionantei sale podoabe capilare, „dragul de Morcoveață” („dear little Carrots”). Apropierea de frăția prerafaelită încurajează o atitudine de frondă, păgînă, în fond, tot o mișcare retrogradă, neoconservatoare, de recuperare a unei tradiții antice ori medievale sucombate. În cazul lui Swinburne, anticreștinismul manifest merge pînă într-acolo încît scriitorul lasă dispoziții testamentare precise spre a nu fi înmormîntat cu obișnuita pompă a funeraliilor ritualizate. La groapa sa, preotul din Bonchurch nu a fost lăsat să rostească rugăciunile obișnuite.

¹ Inclusiv una dintre mătușile poetului pășește pe calea martiriului casnic alături de unul dintre capii renașterii ecleziasmului înalt.

Totuși, în Oxfordul acelor vremuri (Balliolul, în special), *happening*-urilor preraphaelite le deschide calea, în mod firesc, *Mișcarea liturgică oxoniană* (1830-1840) din care se desprinde, la o scară mai mare, și mișcarea tractariană sus-pomenită. Legătura între cele două forme simbolice, dezvoltate la o distanță de o decadă, nu a fost suficient reliefată și totuși ea apare mai clară decât lumina zilei dacă avem în vedere un caz cu totul și cu totul special: poezia Christinei Rossetti. Soră cu titanul aventuros Dante Gabriel și cu timidul teoretician William Michael, Christina face figură distinctă în cercul preraphaelit. *The Goblin Market* reprezintă singurul debut nescandalos, salutat de publicul victorian, deși ascunde un fior religios de o senzualitate ludică, sublimată în esențe tari, la fel ca poemele Terezei din Avila. Ca și înaintașii săi tractarieni, poeta insistă asupra resimbolizării religioase a cotidianului și pe importanța capitală a recuperării gestului euharistiei (pierdut în cadrul cultelor protestante).

3. Ispita lui Dumnezeu

Aceasta sumă de revolte luate pe cont propriu și de înstrăinări pe calea trufiei nu exclud reminescența, într-o operă considerată îndeobște o Biblie satanică, a unor idei „high church” la care Swinburne, la fel ca și Christina Rossetti, are acces încă din copilărie printr-o educație cvasi-catolică. Nu facem apel decât la câteva mărturii – printre puținele rămase, căci poetul avea oroare de exhibiția diaristică – despre relația creatorului individual cu marele Creator: „Fiind crescut după regulile unei educații religioase cvasi-catolice, sigur că am fost influențat de aceasta, așa cum am fost impresionat și de alte lucruri [...] după aceea [...] nu mi-a mai rămas nimic decât un nihilism tulbure: dar nu am fost niciodată un teist! Căci instinctul mi-a spus întotdeauna iar rațiunea m-a îndemnat să înțeleg că nici un om nu poate concepe un Dumnezeu personal decât prin intermediul unor superstiții tribale, canibalice sau, altfel, prin adevărata revelație a supranaturalului; să înțeleg că un Dumnezeu explicabil este una dintre cele mai absurde plăsmuiri umane [...] Iar noi, care nu venerăm nicio încarnare materială a vreunei calități umane [...] putem totuși să venerăm divinitatea din om, idealul uman al aspirației spre perfecțiune. [...] De aceea, poți să mă numești «un fel de creștin» (din biserica lui Blake și a lui Shelley), dar în niciun caz un teist” [t.n.] (apud. Margot K. Louis, 1990: 10). Așadar, am putea găsi cheia recrudescențelor creștine în concepția swinburniană tot într-o mișcare retrogradă, de data asta spre fiorul barbar al cărților Vechiului Testament: divinitatea inexplicabilă; divinitatea din om; aspirația spre perfecțiune. Nu e de mirare că, în preajma anilor 1880, provocat să dea un clasament al cărților preferate, tocmai cel mai imoral dintre poeți pune pe primul loc Ecleziaștul și Cărțile lui Iov, Isaia sau Ezechiel. Sau că, într-un alt context când i se cere să adapteze Biblia pentru înțelesul copiilor, manifestă o ciudată tendință inclusiv-exhaustivă, în loc să abrevieze cuminte și didactic locurile comune ale credinței evanghelice.

Că subiectul religiozității lui Swinburne e unul destul de delicat (deși ofertant) o arată pe deplin cercetarea canadiencei Margot K. Louis. Cartea acesteia dezvoltă ideea deconstrucției teocentricității convenționale și a simbolismului religios

clișeizat prin generalizarea unui model parodic. Parodia cuprinde ca un cancer absolut toate imaginile creștinătății: locul Fecioarei imaculate îl iau diavolițele chinuite de patimile cărnii (Dolores, Felise, Fragoletta, Anactoria, Proserpina, Maria Stuart, Caterina de Medici etc.); în locul lui Christ este ridicat pe cruce omul-titan (apropiat de miltonienii Samson sau de Satan-ul din *Paradise Lost*); împărtășania nu se mai face cu vin, ci cu sânge adevărat iar expierea păcatelor, nu prin canon, ci prin adevărate scene teratologice. Totuși, procesul nu pare a fi numai unul de schimbare a polarității simbolice. Ceea ce încearcă Swinburne, într-un mod cu totul și cu totul original, este recâștigarea sensului literal al gestului creștin, pe scurt, o fugă de excrescențele neotestamentare, uneori simbolico-literaturizante ale evangheliilor. Gest paradoxal în economia luxuriantă a operei acestui literator cameleonic.

S-ar putea ca, în cazul lui Swinburne, să nu fie vorba pur și simplu de agnosticism (anunțat și favorizat de condiții cultural-sociale precum nihilismul demonic, pietatea agnostică, umanismul ateu sau holismul romantic). Scriitorul ce pășește și în cutremurătorul secol al XX-lea caută un creștinism al libertății maximale, al întrebărilor ce pot fi conduse pînă la ultimele lor consecințe – chiar dacă acestea nasc impulsuri schismatice. Un creștinism al săvîșirii gestului literal.

Pare și aceasta, alături de alte fenomene izolate, o recrudescență a impulsului retrograd, neoconservator, chiar în sînul lumii creștine. Însetat nu de vinul simbolic al comuniunii, ci de adevăratul sânge al lui Cristos, autorul *Poemelor și Baladelor* se dovedește, la un examen mai atent, un spirit profund religios. Deghizîndu-și stigmatul cu precauție și sfială, personalitatea lui Algernon Charles Swinburne se apropie de cazna altor suflete chinuite, marcate de convertiri subite, ispitite spre finalul vieții nu de diavol, ci de bunul Dumnezeu. Nu ne-am înșela prea mult dacă l-am pune alături de Oscar Wilde, cel din *De Profundis*, de John Addington Symonds, cel din *Memorii*, sau – mai cunoscuți poate publicului românesc – de Ion Negoițescu ori Petru Creția. Dar aici ar începe o poveste mult mai riscantă.

Bibliografie

Opera

Swinburne Letters, ed. Cecil Y. Lang, vol. I-VI, New Heaven, Yale University Press, 1959-1962

Swinburne, Algernon Charles, *The Bonchurch Edition of the Complete Works of Algernon Charles Swinburne*, vol XI-XVII, *Prose Works*, vol I-VII, London, William Heineman, 1925-1929

Surse secundare

*** *The Whole Music of Passion. New Essays on Swinburne*, ed. Rikky Rooksby și Nicholas Shrimpton, Cambridge University Press, 1993

Abrams, M. H., *Natural supernaturalism. Tradition and Revolution in Romantic Literature*, New York, W.W. Norton & Company Inc., 1971

Bloom, Harold, *Anxietatea influenței*, traducere de Rareș Moldovan, Editura Paralela 45, 2008

- Bloom, Harold, *Canonul occidental*, traducere de Diana Stanciu, postfață de Mihaela Anghelescu Irimia, București, Univers, 1998
- Bloom, Harold, *The Visionary Company*, New York, Doubleday&Company Inc, 1961
- Buckler, William E., *The Victorian Imagination: Essays in Aesthetic Exploration*, New York, New York University Press, 1980
- Cassidy, John A., *Algernon C. Swinburne*, New York, Twayne Publishers, 1964.
- Chew, Samuel C., *Swinburne*, Hamden, Connecticut, Archon Books, 1929
- Disney-Leith, Mary, *The Boyhood of Algernon Charles Swinburne. Personal Recollections by his Cousin, Mrs. Disney-Leith. With Extracts from Some of His Private Letters*, London, Chatto & Windus, 1917, www.archive.org
- Fletcher, Ian, *Swinburne*, London, Longman, 1973
- Frye, Northrop, *Anatomia criticii*, traducere de Domnica Sterian și Mihai Spăriosu, prefață de Vera Călin, București, Univers, 1972
- Fuller, Jean Overton, *Swinburne. A Critical Biography*, London, Chatto & Windus, 1968
- Gay, Peter, *The Bourgeois Experience. Victoria to Freud. Education of the Senses*, vol. I, New York, Oxford University Press, 1984
- Gosse, Edmund, *The Life of Charles Algernon Swinburne*, London, Macmillan&Co, 1917, www.archive.org.
- Hyder, Clyde Kenneth, *Swinburne's Literary Career and Fame*, New York, Russel&Russel, 1963
- Louis, Margot K, *Swinburne and his Gods. The Roots and Growth of Agnostic Poetry*, McGill's University Press, Montreal&Kingston, London, Buffalo, 1990
- Mandelbaum, Maurice, *History, Man, and Reason: A Study in Nineteenth Century Thought*, London, The Johns Hopkins Press, 1971
- McGann, Jerome, *Swinburne. An Experiment in Criticism*, The University of Chicago Press, 1972
- Rooksby, Rikki, *A.C. Swinburne: A Poet's Life*, Aldershot, Scolar Press, 1997
- Symonds, John Addington, *Memoirs of John Addington Symonds*, ed. de Phyllis Grosskurth, Chicago, University of Chicago Press, 1984
- Thomas, Donald, *Swinburne. The Poet in His World*, New York, Oxford University Press, 1979
- Watts-Dunton, Clara, *The Home Life of Algernon Charles Swinburne*, London, A. M. Philpot, 1922.
- Wilde, Oscar, *The Collected Works of Oscar Wilde*, Wordsworth Editions, 1997